

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту

Завідувач кафедру

«18» листопада 2024

Кваліфікаційна робота магістра

**“ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА
ПАТРІОТИЗМУ В УЧНІВ ЛЩЕЮ З ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-
ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ”**

Виконавець: здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
II курсу, групи М22СР
Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 “Соціальна робота”
Освітньо-професійна програма:
«Соціальна педагогіка»

Вікторія ТАРАН

Керівник: к.пед.н., доцент **Петровська К.В.**

Рецензент: к.пед.н., доцент **Тургенєва А.О.**

Запоріжжя – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЛІЦЕЮ З ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ	7
1.1. Розвиток національно-патріотичного виховання в Україні: історико-педагогічний аспект.....	7
1.2. Цілі та зміст національно-патріотичного виховання у ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою	15
1.3. Методи та форми формування національної свідомості та патріотизму в учнів ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою.....	22
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЛІЦЕЮ З ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ	32
2.1. Експериментальна перевірка ефективності здійснення національно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.....	32
2.2. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання учнів ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою...	43
Висновки до другого розділу	50
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	55
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Незалежна Україна потребує громадян із чітко сформованою життєвою позицією. Виховання таких особистостей можливе завдяки розвитку національної освіти, яка базується на засадах народної мудрості, принципах української етнопедагогіки, вивченні народознавства, основах християнської етики, наукових педагогічних ідеях, а також традиціях сімейного виховання.

Формування національної свідомості та патріотизму серед молоді є однією з ключових складових у вихованні громадян, здатних активно підтримувати і розвивати національні ідеали, культурні цінності та державні інтереси. Особливої актуальності це питання набуває в умовах сучасних викликів, коли питання безпеки, національної ідентичності та готовності захищати країну стають стратегічно важливими.

У ліцях з посиленою військово-фізичною підготовкою формування національної свідомості та патріотизму відіграє особливу роль, оскільки ці заклади освіти орієнтовані на підготовку молоді до служби у збройних силах України і виконання громадянських обов'язків перед державою.

Сьогодні важливо акцентувати в українському суспільстві значення справжнього патріотизму як духовної, моральної та соціальної цінності. Це передбачає виховання у підростаючого покоління активної громадянської позиції та соціально значущих якостей, які вони зможуть застосувати в різних сферах життя, зокрема в захисті інтересів своєї родини, рідного краю, народу й Батьківщини, а також у реалізації свого потенціалу на користь української держави.

Актуальність дослідження полягає в необхідності розробки ефективних соціально-педагогічних підходів і методів, спрямованих на формування національної свідомості і патріотизму у ліцеїстів, які мають на меті не тільки фізичну підготовку, але й усвідомлення ними важливості

національної ідентичності. У нинішньому складному геополітичному контексті виникає потреба в інноваційних виховних моделях, що стимулюють почуття відповідальності та патріотизму. Це вимагає комплексного підходу, який враховує як психолого-педагогічні аспекти, так і соціокультурні особливості сучасної української молоді.

Національно-патріотичне виховання має глибокі історичні корені. Вони ґрунтуються на давніх традиціях, досвіді українського народу та внеску видатних особистостей, таких як Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, М. Драгоманов, М. Грушевський, К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський. Російсько-українська війна суттєво змінила парадигму національно-патріотичного виховання, спричинивши перехід від абстрактних і теоретичних підходів до більш активних, практичних, співчуттєвих та конкретних дій, які орієнтовані на підтримку своєї держави та захист її цінностей.

Проблеми національно-патріотичного виховання та формування національної ідентичності молоді розглядали такі дослідники, як Х. Бедрій, І. Бех, О. Вашуленко, М. Галабурда, В. Гонський, С. Грищенко, І. Дейнега, Д. Єфімов, О. Ілішова, Т. Кучеренко, Н. Макогончук, О. Носова, Г. Товканець та інші. Особливості національно-патріотичного виховання в умовах воєнного стану висвітлювали у своїх працях такі науковці, як Н. Безлюдна, Н. Бондаренко, С. Косянчук, Р. Даниляк, Н. Муляр, І. Устименко та ін. У своїх працях вчені, такі як О. Іванов, Ю. Кузьмін та П. Головченко, підкреслюють важливість комплексного підходу до виховання патріотизму у підлітків.

Аналіз попередніх досліджень показує, що проблеми патріотичного виховання та формування національної свідомості у закладах освіти різних рівнів освіти вже стали об'єктом уваги багатьох дослідників. Однак більшість досліджень орієнтовані на загальноосвітні заклади та рідко враховують специфіку ліцеїв із військово-фізичною підготовкою, де

додаткові дисципліни і заняття мають вплив на формування особистісних ідеалів учнів. Водночас питання адаптації патріотичних цінностей до умов спеціалізованих закладів залишається недостатньо вивченим, що і визначає потребу у даному дослідженні та призвело до вибору теми магістерського дослідження **«Формування національної свідомості та патріотизму в учнів ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою»**.

Об'єкт дослідження – процес виховання в ліцеї із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Предмет дослідження – специфіка формування національної ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Мета дослідження – теоретично розкрити та експериментально перевірити ефективність здійснення національно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Відповідно до проблеми, об'єкта, предмета і мети дослідження вирішувалися такі **завдання**:

1. Здійснити ретроспективний аналіз розвитку національно-патріотичного виховання в Україні.

2. Розкрити цілі, зміст, методи та форми національно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.

3. Експериментально перевірити ефективність здійснення національно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.

4. Проаналізувати результати експериментального дослідження та розробити методичні рекомендації щодо формування національної

ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс різноманітних **методів дослідження**:

- *теоретичні методи*: аналіз історико-педагогічної літератури для визначення етапів становлення і розвитку ідей національно-патріотичного виховання;
- *методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення нормативних документів і психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми* для розкриття теоретичних основ національно-патріотичного виховання; узагальнення отриманих результатів дослідження та формулювання висновків.
- *емпіричні методи*: анкетування учнів ліцею, педагогічне спостереження, проведення бесід, констатувальний і формувальний педагогічні експерименти, а також аналіз і обробка зібраних даних.

Структура магістерської роботи: Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок, із них основного тексту – 54 сторінок.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі запропоновано шляхи розв'язання проблеми формування національної свідомості та патріотизму в учнів ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою. Це знайшло своє відображення у її теоретико-методичному обґрунтуванні та розробці методичних рекомендацій для покращення цього процесу. Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань, що є підставою для таких висновків:

1. Здійснено ретроспективний аналіз розвитку національно-патріотичного виховання в Україні. Здійснений теоретичний аналіз наукових досліджень дозволив розглянути еволюцію підходів до патріотичного виховання, починаючи з періоду Київської Русі і до сьогодення. Визначено, що національно-патріотичне виховання в Україні зазнало суттєвих змін, адже воно постійно адаптувалося до політичних та соціальних умов. Особливо важливим стало військово-патріотичне виховання, яке у контексті сучасної російсько-української війни сприяє формуванню у молоді готовності захищати свою країну, а також підвищує значення військової служби та національної безпеки. Роль громадських, освітніх та державних структур у комплексному підході до виховання є ключовою для формування у молоді патріотичних і громадянських якостей.

З'ясовано, що важливою складовою є також формування національної свідомості та патріотизму у учнів ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою, де навчання та виховання повинні сприяти не лише фізичному розвитку, а й глибокому усвідомленню своїх обов'язків перед Батьківщиною.

2. Розкрити цілі, зміст, методи та форми національно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Визначено, що основний зміст національно-патріотичного виховання в умовах війни обумовлений національними інтересами України та зосереджений на забезпеченні її безпеки перед зовнішніми загрозами. Реалізація цього виховання відбувається через скоординовані зусилля органів державної та місцевої влади, освітніх закладів, сімей, громадських і благодійних організацій, а також Збройних Сил України та інших військових структур. Основними цілями національно-патріотичного виховання в умовах війни визначено наступні: виховання патріотизму, формування почуття гідності та моральних якостей, збереження миру й сприяння толерантності, розвиток інформаційної грамотності, а також формування свідомих, відповідальних громадян із глибоким почуттям національного патріотизму.

З'ясовано, що ефективність національно-патріотичного виховання учнів ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою безпосередньо залежить від методів і форм його організації. Серед основних груп методів, які застосовуються нами виокремлено: методи усвідомлення цінностей патріотичного виховання, методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки, методи стимулювання необхідної поведінки та активності, а також методи педагогічної підтримки. Форми національно-патріотичного виховання можуть мати різні варіації: в залежності від кількості учасників, від місця проведення. Крім того, форми виховання можуть бути орієнтовані на різні аспекти розвитку: естетичний, фізичний, інтелектуальний, моральний, трудовий, екологічний та інші.

3. Здійснена експериментальна перевірка ефективності здійснення національно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Проведена діагностична робота дозволила визначити рівень сформованості національної свідомості та патріотизму в учнів ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою шляхом анкетування, тестування, спостереження та експертного оцінювання. Високий рівень мають 32% учнів,

які демонструють стійкі патріотичні переконання, активну участь у громадській діяльності та повагу до національних цінностей. Середній рівень зафіксовано у 40% учнів, які мають потенціал до формування патріотичних якостей, але потребують додаткового виховного впливу та мотивації. Низький рівень виявлено у 28% учнів, які характеризуються байдужістю до національно-патріотичних ідей, слабкою мотивацією та недостатнім усвідомленням значення національних цінностей.

Результати діагностичної роботи свідчать про необхідність посилення систематичної роботи щодо формування національної свідомості та патріотизму серед учнів військового ліцею. Впровадження комплексних виховних заходів сприятиме підвищенню рівня патріотичної свідомості, розвитку активної громадянської позиції та формуванню стійких морально-етичних цінностей.

4. Проаналізовано результати експериментального дослідження та розробити методичні рекомендації щодо формування національної ідентичності та патріотизму в учнів ліцею із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Висунуто припущення про те, що за допомогою розроблених методичних рекомендацій можна створити ефективну та гармонійну систему патріотичного виховання в ліцеї, що враховує сучасні виклики та потреби суспільства. Адже виховний процес у військових ліцях потребує постійного вдосконалення та адаптації до змін у суспільстві та національних потребах. Патріотичне виховання має стати основою формування національної свідомості, готовності до служби та захисту держави.

Перспективи подальших досліджень включають розробку нових методик для патріотичного виховання, адаптованих до потреб сучасного військового ліцею, а також дослідження ефективності використання новітніх технологій в організації виховної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми морально-психологічного та правового забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України. 30 березня 2017 р., м. Харків. Харків, 2017. 188 с.
2. Бех І. Патріотизм: сучасні ознаки та орієнтири виховання. *Рідна школа*. 2015. № 1–2. С. 3–6.
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
4. Будаєв В. Д. Патріотичне виховання студентської молоді: теоретичний аспект. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2017. № 2. С. 77–83.
5. Буклов Ю. Національно патріотичне виховання учнівської молоді: соціально-педагогічний аспект. *Молодь і ринок*. 2017. №12. С. 126–130.
6. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави: студія виховання. *Рідна школа*. 2021. № 2. С. 9–14.
7. Кардашова І. Виховуємо патріотів України. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2013. № 5. С. 60–64.
8. Качур М. М. Поняття «патріотизм» в українській науковій педагогічній думці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 6. С. 54–59.
9. Келембет Л.І., Фляк О.О., Риндич О. М. Патріотичне виховання дітей та учнівської молоді: теорія і практика. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки: матеріали Всеукр. наук.-прак. інтернет-конф.* Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. С. 16–23.

10. Коваленко Н. І. Інноваційний виховний потенціал національно-патріотичного виховання особистості у сучасному закладі загальної середньої освіти. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 листопада 2021 року).* Івано-Франківськ: «НАІР», 2021. С.81–87.
11. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22>.
12. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/>.
13. Корж Г. В. Національно-патріотичне виховання: соціально-політичний та етнічний виміри. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. № 45. С. 148–156.
14. Кравченко А., Сахно М. Національно-патріотичне виховання молоді в Україні – вимога сьогодення. *Педагогічні науки*. 2015. № 63. С. 71–75.
15. Кульчицький В. Й. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського університету. серія: «педагогіка. соціальна робота»*. 2019. Вип.1.С.88–90.
16. Кульчицький В. Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 30. С. 76–79.
17. Луценко І. Виховуємо громадянина: морально-правові аспекти вихованості. *Дошкільне виховання*. 2015. № 4. С. 9–13.
18. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. Вінниця: Універсум-Вінниця, 2012. 348 с.
19. Наказ № 1038 від 29.07.2019 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 №641». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c3593>

20. Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015 року: «Про затвердження Концепції національно патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL : <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/inform-rodialnicti/konczepczyia.pdf>

21. Носова О. Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління в сучасних умовах. *Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні [Текст]: матеріали VIII обласної науково-практичної конференції (Київ, 10 листопада 2022 р.)*. Київ: Донецький ОБЛШПО, 2022. С. 594–596.

22. Осьодло В. І. Вплив смисложиттєвих феноменів на професійну діяльність офіцера. *Вісник Національної академії оборони України* : зб. наук. праць. 2009. № 5 (13). С. 156–163.

23. Плівачук К. В. Педагогічні умови формування національної свідомості у школярів закладу загальної середньої освіти. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 листопада 2021 р.)*. Івано-Франківськ: «НАІР», 2021. С. 165–170.

24. Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Указ Президента України № 143/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1432022-41729>.

ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 2017. С. 209–212.

25. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: у 2-х кн. / за ред. Е. Л. Коваленко. Київ: Либідь, 2017. Кн. 1. 272 с.

26. Сафін О. Д. Професійна самосвідомість курсантів Внутрішніх військ України / О. Д. Сафін, О. С. Колесніченко // *Вісник Київського національного університету. Військово-спеціальні науки* / відп. ред. В. В. Балабін. 2013. Вип. 2 (31). С. 5–9.

27. Семенов О. Виховання високої духовності. *Шкільний світ*. 2011. № 47. С. 2–4.

28. Система освіти: затверджено заходи щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sistema-osviti-zatverdzheno-zahodi-shodo-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-ditej-ta-ta-molodi> .

29. Устименко І. П. Патріотичне виховання учнівської молоді, окреслене війною. *Педагогічний вісник*. 2022. №1-2. С. 26–29.

30. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. *Вибрані педагогічні твори: у 2 т.* Київ, 2013. Т.1: Теоретичні проблеми педагогіки. 103с.

31. Фінін Г. І. Сучасні педагогічні технології та патріотичне виховання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2012. Вип. 38. С. 203–216.

32. Хемич Т. І. Особливості національно-патріотичного виховання дітей та молоді. *Zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej organizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych «Pedagogika Naukowa i Praktyczna Nauka światowa: problemy i innowacje»*. Warszawa, 2017.С.160–164.

33. Черкашин А. І. Теоретичні основи формування особистості курсантів у вищому навчальному закладі МВС України. Питання психології. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 5 (36). С. 319–323.

34. Чорна К.І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України. *Цінності освіти і виховання. Науково-методичний збірник / За заг.*